

VEČNI MIR I SVETSKI GRAĐANSKI POREDAK

Apstrakt: U radu se razmatraju ključni principi Kantove koncepcije Večnog mira i mogućnosti umnog utemeljenja međunarodnog pravnog poretka. Glavni deo ovog rada predstavlja analiza problema posredovanja između Kantove normativne teorija i savremene političke prakse.

Cljučne reči: Večni mir, um, građansko društvo, republika, svetski građanski poredak, antagonizam, istina, pravda, javnost.

Kantova kritička filozofija i njegova politička teorija, posmatrane sa ove distance – dvesta godina posle Kantove smrti – bile su i još uvek su predmet suprotstavljenih interpretacija, a njihova oštra suprotstavljenost samo je indeks njene vlastite problematičnosti. Kao svaka politička teorija i Kantova se takođe nije mogla rešiti sporom interpretatora, njegova slava i mesto u najrecentnijim filozofskim debatama¹ dodatno su doprineli tome, da je Kant postao ključni autor, o kome se odlučuju temeljna pitanja savremene političke teorije.

Prema nekim savremenim tumačima Kantove filozofske misli, glavna svrha njegovih moralno-političkih eseja jeste da razmotre one univerzalne probleme kojima se Kant nije bavio u svojim sistematskim delima. Ta karakterizacija, po mišljenju ovih autora, naročito važi za Kantov, možda, najpopularniji filozofski spis, poznat pod naslovom: *K večnom miru: filozofski nacrt*. Iako ovo razmatranje nema za cilj samo osporavanje takvih mišljenja, pokušaćemo na samom početku, da ukažem na jedno mesto u *Kantovoj kritici čistog uma*, koje dovodi u pitanje takva tumačenja, bar kad je reč o Kantovom mirovnom spisu.

„Bez ove kritike, (misli se na kritiku čistog uma, prim. M.L.) um se nalazi takoreći u prirodnom stanju, te svojim tvrđenjem i

---

¹ Prikaz dvestogodišnje istorije debata koje su posvećene Kantovoj raspravi o Večnom miru, dao je O. Hefe u zborniku Immanuel Kant, Zum ewigen Frieden, Berlin, 1995.

svojim zahtevima ne može da pribavi značenje ili da ih osigura na drugi način već samo posredstvom rata. Međutim, kritika koja sve svoje odluke donosi na osnovu glavnih pravila svog sopstvenog *ustava*, čiji autoritet niko ne može da dovede u sumnju pribavlja nam spokojstvo pravnog stanja u kome ne može rešavati naše sporove drukčije već samo u formi sudskog procesa. U prirodnom stanju uma sporovi se završavaju pobedom kojom se hvale obe parnične strane posle koje najčešće nastaje jedan nesiguran mir, koji nam zajemčava samo intervencija neke više vlasti. U pravnom stanju, pak, stvar se završava jednom sentencijom koja, odnoseći se na sam izvor svih sporova mora da zasnuje pravi *večiti mir*.“²

Četnaest godina posle prvog izdanja *Kritike čistoga uma*, pojavio se Kantov spis o *Večnom miru* koji, po mišljenju nekih autora, predstavlja krunu njegove teorijske i praktičke filozofije. Johan Gotlib Fihte, koji je sebe proglasio najboljim učenikom filozofa iz Kenigsberga, bio je prvi, koji je u svojoj recenziji ovog spisa istakao upravo umni temelj Kantove koncepcije mira: „Lakoća i prijatnost kojom Kant izlaže ideju mira ne bi smela da zavede pa da se izgubi iz vida važnost glavne ideje spisa, naime da ideja mira leži u suštini uma, da um naprosto zahteva realizaciju te ideje, i da sama ideja mira pripada sporim ali neuništivim svrhama prirode“.³

Međutim, u svom razmatranju temeljnih principa Kantovog mirovnog spisa, Fihte je očigledno imao u vidu važnost, ne samo Kantovog povezivanja mira s njegovom koncepcijom transcendentne umnosti, već i teleoloških principa kritike moći suđenja. I doista Kant, u 83. paragrafu *Kritike moći suđenja*, ne samo da raskri-va izvorni identitet prirodnog svrhovitog razvoja i ideje mira kome stremljenje spontaniteta prirode, već i ukazuje na „oprečnosti prirodnih dispozicija u čoveku koje čine da on zapada u nevolje koje zadaje sam sebi, i druge nevolje koje mu pričinjava njegov vlastiti rod nasiljima vladavina, surovostima ratova itd., te sam čovek, koliko stoji do njega, *radi na uništenju vlastitog roda*, tako da čak i pored najdobrotovornije prirode izvan nas, njena svrha, ukoliko bi bila usmerena na sreću naše vrste, ne bi bila postignuta u nekom njenom sistemu na zemlji, jer priroda u nama nije za nju prijemčiva.“⁴

² Imanuel Kant, *Kritika čistog uma*, Beograd, 1976, str. 451.

³ *Friedensutopien*, Kant, Fichte, Schlegel, Görres, Hrsg. Zwi Batscha und Richard Saage, Frankfurt, 1979, S. 84.

⁴ Imanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, KMS/Beograd, 1991, str. 316.

Realizam koji izbija iz ovih Kantovih reči, govori nam, da razmatranje problema mira Kenigsberškog mislioca nije, kako to tvrde neki njemu nenaklonjeni tumači, ostalo samo na nivou transcendentálnih principa njegove kritičke filozofije. Kant je u svom mirovnom spisu pošao od grube činjenice da su odnosi među državama pre odnosi sukobljenosti i nesloge, nego idealnog zajedništva. Pitanje koje bi, po Kantu, trebalo rešiti na političkom planu, jeste kako polazeći od ove sveopšte sukobljenosti i doći do stanja u kome mir ne bi bio samo privremeno nego trajno rešenje. U rešavanju ovog pitanja Kant nije bio sentimentalni filantrop. On nije zatvarao oči pred realnošću i okretao se snovima, da ne bi video teškoće koje ideje moraju savladati u svojoj istorijskoj realizaciji. Štaviše, on je odbacivao moralne pridike, kao sredstvo političkog uticaja, i zalagao se za izgradnju pravnih institucija koje su neophodne da bi se poboljšalo stanje čovečanstva. Kant je bio svestan da moralnost ne raste uvek s narastajućim kvantom moralnosti u dobrim namerama, nego s povećanjem legalnosti u delovanju. Stoga se, po njegovom mišljenju, dobro državno uređenje ne može očekivati samo od unapređenja unutarnje moralnosti pojedinca, nego nasuprot tome, dobro moralno vaspitanje od dobro uređene države. „Formalni uslov, pod kojim je priroda jedino u stanju da postigne tu svoju krajnju svrhu (ostvarenje kulture M.L) jeste ono ustrojstvo u odnosu ljudi jednih prema drugima, u kojem se jednoj celini, koja se zove građansko društvo, protivstavlja sila zakona krnjenju slobode koje uzajamno jedna drugoj protivreče, jer jedino u takvom ustrojstvu može doći do razvoja prirodnih dispozicija.“⁵ Da bi dostigao krajnju svrhu prirode neophodno je da čovek pređe iz prirodnog stanja u građansko društvo. Međutim, korak koji bi trebalo da označi čovekov izlazak iz prirodnog stanja, kod Kanta je izazivao veliku skepsu koju je on izrazio na sledeći način: „Najveći problem za ljudsku vrstu, na čije rešenje je priroda nagoni, jeste da ostvari građansko društvo kojim će se upravljati prema opštem pravu.“⁶

Građansko društvo, za razliku od prirodnog stanja, koje je stanje rata i u kome vlada „divlja sloboda“, trebalo bi, po Kantu, da bude društvo najveće, ali „zakonite slobode“⁷. Drugim rečima, to

⁵ Isto, str. 317-318.

⁶ Imanuel Kant, *Um i sloboda*, (US) Beograd 1974, str. 33.

⁷ Isto, str. 33. Vidi o tome u: Danilo N. Basta, *Večni mir i carstvo slobode*, Beograd, 2001.

znači: da, granice slobode moraju biti precizno određene i zakonima obezbeđene. Pravedno uređen državni poredak sprečava destruktivne učinke strasti i čovek je prisiljen, da postane dobar državljanin, ako već ne može biti moralno dobar čovek. Time se pokazuje da bez institucionalnog osiguranja, sloboda svakog pojedinca u društvu, po Kantovom mišljenju, mogla bi da bude dovedena u pitanje.

Kao što smo videli glavni uslov za ostvarenje Kantovog projekta građanskog poretka predstavlja problem pravnog regulisanja slobode. Zbog toga Kant smatra da za ljudski rod najvažniji zadatak treba da predstavlja stvaranje društvenog poretka u kome će postojati sloboda pod spoljašnjim, što kod Kanta znači, pravnim zakonima. Zakonita sloboda treba da bude čvrsto povezana s vlašću i da bude pod njenim stalnim „pritiskom“. Na taj način Kant je pokušao da reši pitanje odnosa poretka i slobode. Međutim, da bi problem građanskog poretka mogao da se reši neophodno je da on bude utemeljen na principima jednakosti, slobode i pravičnosti. To su tri osnovna uslova bez kojih, po Kantovom mišljenju, priroda ne može da ostvari sve što je zamislila s našom vrstom. Da bi se uspostavio građanski poredak čovek dakle, nužno mora da napusti haotično stanje divlje slobode i da pređe u stanje u kojem će sloboda biti ograničena slobodom drugih ljudi.

Na ovaj korak čovek se mora odlučiti, da bi izbegao nevolje prirodnog stanja u kome vlada nasilje i nepravo, drugim rečima: različite vrste antagonizama. Međutim, izlazak iz prirodnog stanja za Kanta ne znači samim tim prestanak ispoljavanja svih vrsta antagonizama koji postoje među ljudima. Naprotiv, Kant smatra da će tek u „jednom takvom zabranu“⁸ (kakav predstavlja građansko društvo, M.L.) agonalni potencijali svakog pojedinca imati izuzetno važno dejstvo na razvitak kulture. Međutim, izgradnja pravednog društvenog poretka treba da onemogući destruktivno ispoljavanje antagonizama u građanskom društvu. Sasvim je jasno da ljudske strasti niti mogu, niti treba da budu uništene. One, po Kantu, treba samo da budu preusmerene i da od pukog destruktivnog egoizma postanu pokretači naše volje u ispunjavanju naših dužnosti. Delovanje antagonizama u građanskom društvu Kant je izrazio u svojoj poznatoj metafori drveta u šumi koje „teži da drugome oduzme vazduh i sunce, prisiljava ostale da to traže iznad sebe, pa stoga rastu lepo i

⁸ Isto, str. 33.

uspravno, umesto da u divljoj slobodi odvojeno jedno od drugih šire po volji svoje grane i rastu kržljava, kriva i povijena.“⁹

Svoj skeptički stav, o mogućnosti ostvarenja građanskog poretka, Kant je pokušao, u šestoj tački svog spisa *Ideje istorije sa svetskograđanskog stanovišta*, da potkrepi isticanjem raznih prepreka s kojima će se čovek suočiti na putu do njegovog ostvarenje. Glavnu, i skoro nesavladivu teškoću u konstituisanju građanskog poretka, Kant je video u tome što je „čovek životinja kojoj je kada živi među ostalima u svojoj vrsti potreban gospodar.“¹⁰ Gospodar je, smatra Kant, čoveku potreban, jer je čovek sklon da „zloupotrebljava slobodu u odnosu na sebi ravne“.¹¹ Premda, kao razumno biće „želi zakon koji bi postavio granice slobode svih“, čoveka ipak, njegova urođena samoživost nagoni da izuzme sebe kad god može.“¹² Prema tome uloga, gospodara, po Kantu, jeste da spreči zloupotrebu slobode. U simboličkom smislu gospodar u stvari predstavlja onu instancu koja prekida lanac divljeg nasilja i uspostavlja pravni poredak slobode. Gospodar to može postići tako što će „slomiti volju pojedinca i prisiliti ga da se povinuje jednoj opštevažećoj volji uz koju svako može i treba da bude slobodan.“¹³

Međutim, postavlja se pitanje gde da se nađe takav gospodar? Na to pitanje Kant daje eksplicitan odgovor: „Nigde drugde sem u ljudskoj vrsti.“¹⁴ Ipak, ovaj odgovor Kanta ne zadovoljava u potpunosti, jer će i gospodar biti životinja kojoj je isto tako potreban gospodar. Krug se tako zatvara, ali problem čuvara javne pravde i ustavnog poretka ostaje nerešen. Pre svega zbog toga što su zahtevi koje je Kant postavio pred gospodara suviše visoki. Da li je moguće u ljudskom liku pronaći osobu koja bi bila pravična i ne bi zloupotrebila slobodu, a da nad sobom nema nekog ko će je nadzirati i kontrolisati? To je, po Kantovom mišljenju, nemoguće ostvartiti. Štaviše, Kant smatra da idealno rešenje ovog pitanja neće biti nikada postignuto. Sve to navodi na zaključak da Kant za uspostavljanje pravnog poretka nije video jemstvo u krhkoj ljudskoj prirodi. O tome svedoče

---

⁹ Isto, str. 33. O „zakonu šume“ Kant govori i u svom *Spisu o pedagogiji*. I. Kant, *Spis o pedagogiji*, Beograd, 1922, str. 11-12.

¹⁰ US, str. 33.

¹¹ Isto, str. 33.

¹² Isto, str. 33.

¹³ Isto, str. 33-34.

¹⁴ Isto, str. 34.

i njegove poznate reči da „iz tako krivog drveta, od kakvog je čovek napravljen, ne može se istesati ništa sasvim pravo“¹⁵ u kojima neki njegovi tumači vide elemente antropološkog pesimizma.

Drugi važan uslov, za ostvarenje građanskog poretka koji, po Kantovom mišljenju, neće biti ništa lakše ispuniti nego prethodni, predstavljaju ispravni pojmovi o prirodi državnog poretka, veliko iskustvo stečeno u razumevanju mnogih svetskih zbivanja, i uz to još i primenjena dobra volja da se on prihvati. Ipak, u razmatranju ovih uslova, čini se, da Kant nije bio toliko skeptičan prema čovekovim saznavnim sposobnostima, koliko je sumnjao u mogućnost da se ova tri uslova mogu ostvariti istovremeno. To je bio verovatno glavni razlog zbog čega je on ostvarenje građanskog poretka odgađao u dalju budućnost.

Posle razmatranja uslova za uspostavljanje građanskog poretka, Kant u sedmom stavu „Ideje“ govori o filozofskim i pravnim principima za utemeljenje svetskog građanskog poretka. Glavni uslov za uspostavljanje svetskog građanskog poretka, po Kantovom mišljenju, predstavlja izgradnja međunarodnog poretka utemeljenog na moralnim i pravnim principima. Taj uslov je neophodno ispuniti ne samo zbog uspostavljanja pravnih odnosa među državama i izgradnje svetskog građanskog poretka, već i zbog zaštite i razvijanja građanskog društva u svim državama pojedinačno. Prema tome, isto kao i unutar svake države tako i u međunarodnim odnosima moraju se uspostaviti pravni odnosi među državama. Konflikte među državama i uzroke koji do tih konflikata dovode Kant je uporedio sa ponašanjem čoveka u prirodnom stanju. Na taj način on je želeo da pokaže da je i među državama moguće uspostaviti izvesnu paralelu koja postoji između racionalnih individua. Kao što individue, koje slede svoje egoistične interese, poštuju istovremeno univerzalne zahteve moralnosti, isto tako i slobodne države u međusobnim odnosima treba da poštuju određene univerzalne norme.

Imajući u vidu Kantov analoški metod u istraživanju problema međunarodnog prava, sasvim je jasno da je njegovo rešenje, kao i prilikom razmatranja problema prirodnog stanja, bilo bazirano na dijalektičkom karakteru antagonizama koji vladaju među pojedincima u društvu. Naime, antagonizmi među državama, slično kao i oni koji deluju među pojedincima u prirodnom stanju su glavni razlog

---

¹⁵ Isto, str. 34.

zbog čega države treba da napuste „prirodno stanje“ u međusobnim odnosima i pokušaju da svoje odnose utemelje na pravnim i moralnim principima. Drugim rečima: netrpeljivost među ljudima Kant na analogan način proširuje i na odnose među državama. Međutim, ova analogija ne zadovoljava u potpunosti, jer konflikti koji nastaju među državama mnogo su složeniji i eskaliraju često u ratne sukobe ogromnih razmera.

U svojoj diferenciranoj analizi anatagonizama koji postoje među državama, Kant je ukazao na njihovu dvostruku prirodu. S jedne strane, oni dovode do rata koji na strahovit način razara kulturu i sve oblike civilizovanog života, a s druge strane ratni sukobi prisiljavaju države da pronađu izlaz iz takvog stanja i nagoni ih da stupe u građanski poredak¹⁶. Kantov uvid u ambivalentnu prirodu antagonizama, predstavlja polaznu osnovu za rešenje problema utemeljenja građanskog društva i stvaranja zajednice država. Naime, Kant polazi od teze da nema ni umne zajednice niti zajednice država bez poštovanja moralnih načela.

Po Kantovom mišljenju, do ostvarenja ovog cilja vode dva puta. Prvi je, put prirode, koji se sastoji iz niza „nesavršenih pokušaja, padova i pustošenja, pa čak i opšte iscrpljenosti.“¹⁷ Drugi je, put uma koji bi, po Kantu, čovek mogao da pređe do svog cilja, tj. do ostvarenja svetskog građanskog poretka, i bez toliko žalosnih iskustava. Taj put, po Kantovom mišljenju, vodi do rešenja u vidu „saveza naroda“.¹⁸

Dobro je poznato da ideja o stvaranju svetske zajednice država u obliku saveza naroda, nije Kantov originalan izum. Ova ideja ima relativno dugu, ali ne baš tako slavnu tradiciju u političkoj i diplomatskoj istoriji modernog sveta. Međutim, pozicija sa koje Kant brani ideju društva naroda zasnovana je na ključnim postavkama njegove transcendentalne teorije umnosti. Za razliku od nekih pokušaja Kantovih prethodnika da pod okriljem neke moćne države stvore saveza naroda, Kant je svojom koncepcijom saveza država želeo, da svakoj državi, bez obzira na njenu moć i veličinu, osigura prava i bezbednost i to bez obzira na njenu vlastitu moć i mogućnost ispravne pravne procene. Takve garantije pružao bi „savez naroda“ (Fedus

---

¹⁶ „Priroda je, dakle, netrpeljivost ljudi, pa čak i velikih društava i država te vrste stvorenja, opet upotrebila kao sredstvo da u neizbežnom *antagonizmu* između sebe pronađe stanje mira i bezbednosti...“ US, str. 34.

¹⁷ Isto, str. 34.

¹⁸ US, str. 35, KMS, str. 318.

Amphictyonum)¹⁹ sastavljen od jedne ujedinjene moći i jedne ujedinjene volje koja bi odlučivala prema pravnim zakonima. Kantova zamisao o stvaranju saveza država imala je za cilj da se manje moći (države) na federalnom principu centralizuju u jednu veliku moć, (savez država) i da se na taj način neutrališu sukobi među državama.

Za razliku od svojih protivnika, koji su smatrali da je ova ideja pomalo zanesenjačka, Kant je verovao, da ona predstavlja jedini realan izlaz iz nevolja u koje države u borbi jedna protiv druge zapadaju. Siguran „znak“ da će doći do federalizacije sveta, Kant je video u činjenici da su ljudi zbog sličnih nevolja bili primorani da napuste prirodno stanje i stvore građansko društvo.

Kant je smatrao da će sve do uspostavljanja svetskog građanskog poretka trajati ratovi koje je on tumačio kao „nameru prirode da uspostavi nove odnose među državama“.²⁰ Kraj ratnih sukoba među državama Kant je očekivao tek onda kada, s jedne strane bude izgrađeno „najbolje moguće ustrojstvo građanskog poretka (iznutra), a s druge strane, kada zajedničkim dogovorom i zakonodavstvom (spolja) bude uspostavljeno stanje koje će, nalikujući građanskoj političkoj zajednici moći da održava samo sebe kao neki automat.“²¹

Posle određenja temeljnih principa i strukture svetske zajednice država, Kant je pokušao da sa stanovišta svoje transcendentalne filozofije istorije pokaže mogućnost nastanka jedne takve zajednice. Stvaranje svetskog saveza država Kant je razmotrio sa stanovišta tri²² koncepcije istorije. Prema jednoj od tih koncepcija, koja polazi od Epikurove pretpostavke o haotičnom kretanju svetske istorije, do ostvarenja svetskog građanskog poretka može doći samo čistim slučajem. Međutim, Kant postavlja pitanje imamo li pravo da pretpostavimo da će se priroda kretati pravolinijski u tom pravcu, i da li će ljudski rod dostići najviši stupanj humaniteta? Drugim rečima: Kant je želeo da ispita da li se priroda i pored haotičnog događanja koje vlada u njoj, potpuno pravilno razvija? Ili će pak nesloga na kraju usmeriti sva paklena zla ma koliko naše stanje bilo civilizovano, tako da će sav naš napredak i kultura biti uništeni varvarskim pustošenjem? Po Kantu, obe mogućnosti su otvorene ako čovek živi

---

¹⁹ US, str. 35.

²⁰ Isto, str. 35.

²¹ Isto, str. 35.

²² Isto, str. 35-36.

u stanju „divlje slobode“, jer takvo stanje ravno je slučaju. Prema tome, u Kantovom shvatanju istorije, rečeno savremenim rečnikom, mesto kontingentnosti rezervisano je za „besciljno stanje divljaka“, koji žive u permanentnim sukobima koji su posledica njihovog uživanja u „varvarskim oblicima slobode.“

Jedan od glavnih razloga zbog kojih države moraju napustiti prirodno stanje u međusobnim odnosima jeste taj, što se sva bogatstva i sve snage umesto za kulturni razvitak koriste za vođenje rata. Ti sukobi, po Kantu, prisiljavaju našu vrstu da za otpor postojećih država pronađe zakon ravnoteže i ujedinjenu vlast koja će mu pribaviti važnost i tako izgraditi svetski građanski poredak javne sigurnosti.

Osobenost Kantove teorije istorije i društva jeste u tome što se ona ne može zamisliti bez „spekulativne ili pragmatičke antropologije“. Naime, Kant u svojim istraživanjima naizmenično razmatra „prirodu“ društva i čoveka. Tome u prilog svedoči i njegova tvrdnja da će ostvarenje svetskog građanskog poretka kada taj savez bude tek na pola puta do svog ostvarenja „ljudska priroda trpeti najveće nedaće uz varljiv privid spoljašnjeg blagostanja“.²³ Kakve će sve vrste promena doživeti ljudska priroda i kako će biti težak taj purgatorijum kroz koji treba da prođe pojedinac i čovečanstvo na putu do svog cilja vidi se i u jednoj Kantovoj očigledno Rusoom inspirisanoj pesimiističkoj izjavi u kojoj se kaže: „...ako se zanemari poslednji stupanj do koga treba da se uspe naša vrsta, onda Ruso nije mnogo grešio kada je u odnosu na civilizaciju davao prednost stanju divljaka.“²⁴

Vraćajući se još jednom na problem odnosa među državama Kantovoga doba, možemo videti da kultura predstavlja jedan važan činilac u preobražaju modernog sveta. Zbog toga je Kant smatrao da ni jedna država ne sme da zanemari izgradnju kulture, jer bi time izgubila deo svoje moći i uticaja u međunarodnim odnosima.²⁵

U duhu prosvetiteljskog shvatanja ideje progressa, Kant je smatrao da raste opšta liberalizacija društva, koja zahvata sve sfere građanskog života. Tu je Kant, pre svega imao u vidu porast religijskih sloboda i slobode veroispovesti. Borbeni duh prosvetećenosti

---

²³ Isto, 36.

²⁴ Isto, 36.

²⁵ „I dalje: ni u građansku slobodu se sada više ne može dirati a da se od toga ne oseti šteta u svim prirodnim delatnostima, posebno u trgovini, a time i slabljenje državnih snaga u spoljašnjim odnosima.“ US, str. 37.

rađao se iz borbe sa predrasudama i apsolutističkim egoizmom. Iako Kant nije bio nekritičan prema optimističnim nadama prosvetiteljskog duha, on je ipak verovao, da će taj duh dopreti i do prestola moćnih vladara i na taj način uticati na izmenu principa vladavine apsolutističkih režima.

Međutim, u tim svojim predviđanjima Kant nije imao uspeha. Stoga je morao da rezignirano konstatuje da svetski vladaoци nisu voljni da daju novac za stvaranje obrazovnih ustanova niti za nešto što bi bilo korisno za ceo ljudski rod. Razlog tome video je u unapred sračunatoj nameri apsolutističkih vladalaca da dobro svojih država i svoje građane upotrebe za nova osvajanja i ratove.

I pored toga, Kant je, gajio „sangviničnu nadu“²⁶ da će razvikanje čovečanstva krenuti u pozitivnom smeru. Kretanje čovečanstva u smeru progresa Kant je očekivao zbog toga što je rat kao glavni antagonizam koji vlada među državama, postao ne samo složen već i veoma rizičan i neizvestan poduhvat.²⁷ Njegova složenost manifestuje se u povećanju armija i materijalnih izdataka za njihovo održavanje, ne samo u toku rata, već i u toku priprema za rat. Odbrambene pripreme postaju preveliko opterećenje za državu i ne samo da ne povećavaju njenu otpornost prema spoljnim neprijateljima, već štaviše ugrožavaju njen opstanak. Opasnost ratnih poduhvata u modernom dobu ogleda se pre svega u neizvesnosti ratnog ishoda i njihovim potencijalnim apokaliptičnim posledicama. Među tim opasnostima najveća je, po Kantu, ona koja pretili državi od sve većih dugova, (što je po njegovom mišljenju moderni izum) čija se otplata ne može ni sagledati.

Aktuelnost Kantove političke filozofije u kontekstu savremene filozofske rasprave o krizi međunarodnog ekonomskog, pravnog i političkog poretka uveliko zavisi od odgovora na pitanje o tome u kojoj se meri teorija javnih dobara može rekonstruisati kao teorija osiguranja prava i u negativnom smislu slobode. Kantova politička filozofija nije međutim, samo metafizika prava ona se takođe, reflektuje na problem ostvarenja umskih načela pravednog istorijskog poretka i u tom kontekstu postaje filozofija kompromisa i reforme.

Kod Hobsa ugovor daje državnoj vlasti legitimitet kompatibilan sa modernim individualizmom ali ne uspostavlja nikakva norma-

²⁶US, str. 199.

²⁷US, str. 38.

tivna načela za ograničenje vlasti. Kod Rusoa, nasuprot tome, ugovor služi, kao mističan događaj zasnivanja zajednice dobrog življenja i postavlja teoriju pravedne vladavine.

Uzimajući u obzir Rusoov pojam materijalnog samoodređenja pravedna vladavina može da se ostvari samo kao samoupravljajanje svih u formi demokratije i plebiscita. Prema Hobsu, dok god uopšte postoji država onda ona jeste što god treba da bude bez ikakve normativne i kritičke distance njegova teorija pristaje na svaki oblik države na koji naiđe. Rusoov društveni ugovor međutim, ne može da se poveže sa nekom aktuelnom političkom stvarnošću; ideje zajednice života i osećanja koncentrisane su u nerazrušivoj suprotnosti u odnosu na svet moderne politike. One imaju ogromnu kritičku moć ali im istovremeno, što je karakteristično za sve snove i utopije, nedostaje obaveznost.

Kao filozofija reforme Kantova politička filozofija čini pragmatičnu sintezu Hobsovog smisla za političku realnost i Rusoovog ideala pravde. Ona ne proteruje um izvan istorijskog sveta niti ga poistovećuje sa svakom političkom realnošću koja se može sresti. Kant shvata da se ostvarenje prava, slobode i uma može ostvariti samo u istorijskom svetu i u uslovima tog sveta.

Normativna politička filozofija koja se interesuje za sopstveno ostvarenje mora se pragmatično usredsrediti na postojeće uslove vladanja da bi se u njima pronašla polazna tačka nenasilne promene njihove republikanizacije i reforme u skladu sa načelima prava. Politika reforme je večni kompromis promene a politička filozofija reforme mora istovremeno da bude čvrsta u svojim načelima i pragmatično razborita.

Kompromis i reforma kod Kanta idu zajedno. Samo na taj način pravo zasnovano na umu može doći u saglasnost sa postojećom političkom moći kako bi je usmerila ka republikanizaciji – vršenju vladavine putem javne kritike i filozofskog napora ubeđivanja.

Razvitak argumentacije u Kantovoj političkoj filozofiji koji smo do sada pokušali da sledimo vodio je od izlaganja umskog pojma prava preko umskog određenja građanskog društva do razotkrivanja apriornih kriterijuma za konstituisanja savršenog pravičnog poretka.

Istorijski ova putanja odgovara evolutivnoj republikanizaciji modernih oblika vlasti potekih iz nasilja koji napreduju ka uspostavljanju istinske republike pod čime Kant podrazumeva politički

poredak koji karakteriše parlamentarna demokratija, narodno predstavnništvo i podela vlasti.

Ipak ni normativno vođstvo političke filozofije ni istorijski rad na reformi nisu dovršeni postizanjem istinske republike. Kant tumači prelaz iz prirodnog stanja u pravno građansko stanje i državu kao prelaz sa privremenih na konačne pravne odnose. Dakle, kao prelaz iz stanja u kome je pravo nesigurno, pojmovno neodređeno i nedovršeno u stanje u kome je pravo osigurano i potpuno određeno i time svaka samovolja i nasilje prognani iz ljudskih društvenih odnosa.

Da bi ljudi dostigli ovo potpuno pravično stanje trebalo bi ne samo da napuste prirodno stanje koje vlada među narodima, stanje spoljašnje nezakonitosti između država. U pogledu neizbežne međuzavisnosti država problem ustrojstva savršenog građanskog poretka nema bez zakonitog spoljašnjeg uređenja među državama i bez njega se ne može rešiti. Po Kantu, politička filozofija stoga mora da ugradi teoriju republike u teoriju međunarodnog pravnog poretka, a pojam reformskog unapređenja prava mora da se obogati dimenzijom svetskoistorijske politike mira.

Dok su Hobs, Lok i Ruso bili zadovoljni prevazilaženjem interpersonalnog prirodnog stanja i dozvoljavali da se autoritet političke filozofije okonča na granici države, Kant je političku filozofiju odveo preko državnih granica i njen najvažniji predmet video u najvišem političkom dobru pravičnog poretka svetskog mira. S obzirom na logičku međuzavisnost rešenja problema pravičnog poretka kako unutar tako i između država ideja mirovne konfederacije država i ideja republike usidrene su, po Kantu, u urođenom ljudskom pravu na slobodu.

Pojedinačno pravo na savršeno građansko uređenje može se ostvariti samo putem spoljašnjeg kao i unutrašnjeg savršenog uređenja države kroz republikansko stanje ili konfederaciju republika. Kantov pojam ljudskog prava očigledno daleko prevazilazi ideje liberalne teorije osnovnih prava u meri u kojoj uključuje uslove potpuno određenog i sigurnog pravnog odnosa. Taj pojam dostiže utopijsku dimenziju osiguranog članstva u svetskoj republici. Ako se do kraja razviju normativne implikacije prava koje se odnosi na svako ljudsko biće kao takvo onda se to pravo na posletku pokazuje kao pravo na mir i pravdu kako unutar tako i između država.

Suštinski uslov trajnog mira među državama jeste da sve države postanu republike. Pošto su, po Kantu, unutrašnja organizacija vlasti i spoljašnje političko ponašanje čvrsto spojeni mora se naći ustav koji je pacifistički i koji se iz strukturalnih razloga suprotstavlja ratu.

Republikansko uređenje uz svoje časno poreklo iz čistog izvora pravnog pojma sadrži i nadu da će dovesti do željene posledice do večnog mira, a evo iz kojih razloga: Traži li se kao što je to u ovom uređenju jedino moguće pri glasanju za ili protiv rata saglasnost svih građana onda ništa nije prirodnije do to da će oni dobro promisliti da se upuste u tako opasnu igru da svojim glasovima sebi pribave sve patnje rata.

Kantov pojam mira među narodima, primetno se razlikuje od Hobsovog modela mira. Dok Kant hoće da postigne mir prevazilaženjem prirodnog stanja sredstvima prava, hobsovac teži strategiji koja bi mu omogućila efikasno upravljanje prirodnim stanjem između država. njegov pojam mira je izgrađen na onim istim elementima koji podržavaju strategiju opstanka čovek u prirodnom stanju. Svi takvi koncepti politike mira mogu se svrstati pod naziv naoružanog nepoverenja čiju maksimu racionalnosti treba tražiti u potvrđivanju opravdanosti nepoverenja u druge.

Osnovna ideja je sprečiti rat tako što će se svaki prekid stanja odsustva učiniti rata skupim da niko neće racionalno moći da pronađe nikakvu dobit u tome. Ključna misao je dakle ravnoteža terora za čiju stabilizaciju je uvek nužna spremnost za odbrambeno naoružanje koje opet da bi se izbegao rizik kašnjenja nužno teži spremnosti za ofanzivno naoružanje. Time ravnoteža terora po sebi pokreće spiralnu trku u naoružanju.

Kant ne zasniva mirovni poredak na ravnoteži terora već na izgradnji svetskog pravnog poretka. Kantov pojam mira jeste sekularizovana verzija tradicionalne povezanosti pacis i justitia, mira i pravde koja karakteriše kako klasičnu tako srednjevekovnu političku misao. Taj pojam ističe snažnu vezu između pravde u državi i stanja mira između država i organizuje mir kao sistem za regulaciju sukoba prema standardu opšte priznatih zahteva pravde.

Večni mir transformaciju svih država u republike koje su po vlastitom ustavu miroljubive jeste svakako jedna (teško) (ne)ostvariva ideja. Kant ne očekuje da se ikada može dostići stabilna svetska federacija koja uvek može da spreči ratne sukobe. I pored toga večni

mir je nužna ideja vodilja politike. Bez doktrine najvišeg političkog dobra Kantova politička filozofija bi ostala bez svog kamena temeljca. Zahtev za večnim mirom čistog praktičkog uma nije fantastičan već konzistentan. Kao što je potčinjavanje politike ideji republike praktički nužno takođe je i potčinjavanje politike ideji večnog mira dužnost. Oba zahteva unutarnji politički zahtev konačne republikanizacije i spoljni politički zahtev neprestanim naporom uspostavljanja mira zasnovani su na jednom urođenom ljudskom pravu. Pravično zakonodavstvo čistog praktičkog uma kategorički zahteva da delamo za večni mir. U pravcu one konstitucije koje nam se zato čine najpodesnijim možda republikanizam svih država ukupno kako bi smo učinili kraj opakom vođenju rata za koji su kao glavnu svrhu sve države bez izuzetka učinile svoje unutrašnje pripreme. Pa ako bi ovo poslednje i ostalo kao pusta želja mi se, veli Kant, ipak ne varamo prihvatanjem maksime da neprestano delujemo u pravcu mira jer to je dužnost. „Može se reći da to opšte i trajno zasnivanje mira ne čini samo jedan deo nego čitavu krajnju svrhu Kantove pravne nauke u granicama čistog praktičkog uma.“²⁸

Delovati u cilju mira, boriti se za pravedan poredak u društvu, delovati za napredak ljudskog roda, to je poruka, koju nam je ostavio filozof iz Kenigsberga, i koja treba da nama, njegovim potomcima bude, politički kategorički imperativ. Iako i u naše vreme, otvoreno veličanje vojne sile i rata, izaziva u nama opravdanu strepnju i malodušnost, možda bi bilo dobro, da se prisetimo reči s kojima Kant završava svoj spis *Spor filozofskog i pravnog fakulteta*, koje bi nam možda mogle povratiti samopouzdanje ili bar moralnu veru u snagu razuma: „Ja ne zameram nikome kada se on, obzirom na sva zla u državi, počne da gubi nadu u spas ljudskog roda i njegovo napredovanje ka boljem: ja se samo uzdam u herojski lek koji navodi Hjum, a koji bi trebalo da brzo deluje. – ‘Kad sada (kaže on) vidim narode kako među sobom ratuju, isto mi je kao da gledam dva pijanca kako se motkama tuku u trgovini porcelanom. Jer ne samo što će imati dugo da leče čvoruge koje su jedan drugom napravili, nego će još imati potom da plate svu štetu koju su načinili.’ Sero sapiunt Phryges (Kasno su se opametili Frigijci – Prev.).“²⁹

²⁸ Imanuel Kant, *Metafizika morala*, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1993, str. 156.

²⁹ US, str. 191.

Moralna i pravna načela koja predstavljaju umni temelj na kojem je zasnovano Kantovo shvatanje večnog mira, čine ono zbog čega ovaj mirovni projekat, ni posle nešto više od dva veka, nije izgubio svoju neposrednu političku aktuelnost. To je svakako veliki kompliment za mrtvog filozofa, ali ne i za civilizaciju u kojoj živimo.

Marinko Lolić

ETERNAL PEACE AND WORLD CITIZEN ORDER

Summary

In this paper the author examines the key principles of Kant's conception of eternal peace and the possibility of an international legal order grounded in Reason. The central segment of the paper consists of an analysis of the problem of mediation between Kant's normative theory and political practice.

Key words: eternal peace, civil society, res publica, world citizen order, antagonism, truth, justice, public sphere.